

SCRIPTA HISTORICA

Nr 26

ss. 65-80

ROK 2020

A R T Y K U Ł Y

ISSN 2391-5153

© Copyright by Institute of History of the Pomeranian University in Słupsk

Oryginalna praca badawcza

Ks. PAWEŁ POCZEKAJŁO

UKRAIŃSKIE TOWARZYSTWO HISTORYCZNE W WARSZAWIE

NAUCZANIE JĘZYKA UKRAIŃSKIEGO W WOJEWÓDZTWIE GDAŃSKIM W LATACH 1956-1975. ZARYS PROBLEMATYKI

Słowa kluczowe: *punkty nauczania, język ukraiński, oświata, UTSK*

Key words: *educational facilities, Ukrainian language, education, Ukrainian Social and Cultural Association (UTSK)*

Spółeczno-polityczna sytuacja Ukraińców osiedlonych w województwie gdańskim wynikała z ogólnej koncepcji narodowościowej polityki państwa zmierzającej do zbudowania Polski jako państwa jednonarodowego. Z tego też powodu ludność ukraińską – w początkowym okresie – obowiązywał całkowity zakaz pielęgnowania własnego języka, religii i kultury. Wpływ na tę sytuację miała nie tylko ówczesna polityka władz, ale również nieprzychylnie nastawienie pozostałej części społeczeństwa, z jednej strony bardzo podatnej na szerzoną propagandę stereotypu Ukraińca-bandyty. Z drugiej dostrzegano odrębności kulturowe przesiedleńców związane z ich językiem, wyznaniem i kalendarzem¹. Przykre doświadczenia życia codziennego przyczyniły się do izolacji, a w konsekwencji Ukraińcy zamykali się przed społecznością polską w ukraińskim „getcie”.

Ożywienie tego środowiska nastąpiło dopiero na początku lat pięćdziesiątych. Zostało też ono zauważone przez władze partyjne i państwowe. Niepokój wzbudzało przede wszystkim to, iż owo zjawisko nie było właściwie w żaden sposób

¹ J. Burszta, *Kategorie ludności i ich typ kulturowy*, [w:] *Przemiany społeczne na Ziemiach Zachodnich*, pod red. W. Markiewicza i P. Rybickiego, Poznań 1967, s. 161-163; Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Gdańsku (dalej: AIPN Gd), sygn. 003/142, t. 3, Aktualizacja charakterystyki kontrwywiadowczej – po zagadnieniu nacjonalizmu ukraińskiego sporządzona przez kpt. St. Fryszkowskiego z 9 marca 1961 r., k. 96.

rejestrowane – oczywiście oprócz kartotek służby bezpieczeństwa – czy też kontrolowane. Natomiast izolowanie się ludności ukraińskiej od reszty społeczeństwa prowadziło do spekulacji, że wśród Ukraińców w Polsce istnieją silne wpływy emigracyjnych środowisk nacjonalistycznych². Z tego też powodu podjęto pewne kroki zmierzające do modyfikacji polityki narodowościowej państwa, aczkolwiek – jak zauważył Mieczysław Iwanicki – „generalnie strategia pozostała ta sama”³. Liczono na likwidację tzw. podziemia kulturalnego czy podtrzymywania tradycji narodowych poprzez spotkania towarzyskie i rodzinne w mieszkaniach prywatnych. W poprzednich latach odnotowano je na terenach wiejskich, jak i w samym Trójmieście, gdzie integrowało się w ten sposób grono młodej ukraińskiej inteligencji⁴.

W 1956 r., po wielomiesięcznych przygotowaniach, ówczesne władze podjęły decyzję o stworzeniu Ukraińskiego Towarzystwa Społeczno-Kulturalnego (UTSK), którego I zjazd odbył się w dniach 16-18 czerwca 1956 r. w Warszawie⁵. Podjęciu takiej decyzji sprzyjały nie tylko prowadzone przez władze od 1952 r. działania na rzecz zaspokojenia podstawowych potrzeb społeczności ukraińskiej, ale także uchwały XX zjazdu Komunistycznej Partii Związku Radzieckiego, zwłaszcza potępienie kultu jednostki⁶. Ich intencją było powołanie do życia struktur wspomagających stabilizację Ukraińców przesiedlonych na Ziemię Zachodnie i Północne, organizujących w dopuszczalnych ramach działalność kulturalną⁷. Dlatego nie bez powodu Witold Jaroński, minister oświaty i członek KC PZPR, w swoim wystąpieniu powitalnym, które wygłosił na I zjeździe UTSK, stwierdził: „Pragniemy, aby wszystkie grupy narodowościowe zamieszkałe w Polsce mogły rozwijać kulturę narodową, pielęgnować swą mowę. Pragniemy również gorąco, stworzyć takie warunki, aby ludność ukraińska znajdująca się w naszym kraju mogła w pełni korzystać z wielkiego dorobku kulturalnego swego narodu, uczyć swe dzieci i młodzież języka ojczystego, twórczo i swobodnie rozwijać działalność kulturalną. Jesteśmy głęboko przekonani, że Ukraińskie Towarzystwo Społeczno-Kulturalne przyczyni się do dalszej konsolidacji całego społeczeństwa w budowie socjalizmu, do krzewienia i umacniania bogatych tradycji przyjaźni i współpracy bratnich narodów – polskiego i ukraińskiego”⁸.

² M. Truchan, *Ukrajinci w Polsce: pisma druhoji switowoji winy 1944-1984*, New York-Paris-Sydney-Toronto 1990, s. 44.

³ M. Iwanicki, *Ukraińcy, Białorusini, Litwini i Niemcy w Polsce w latach 1918-1990*, Siedlce 1993, s. 77.

⁴ I. Hałagida, *Ukraińcy na ziemiach zachodnich i północnych Polski 1947-1957*, Warszawa 2002, s. 178 i nn.

⁵ Zob. więcej J. Syrnyk, *Ukraińskie Towarzystwo Społeczno-Kulturalne (1956-1990)*, Wrocław 2008.

⁶ R. Drozd, *Polityka władz wobec ludności ukraińskiej w Polsce w latach 1944-1989*, Warszawa 2001, s. 126.

⁷ Archiwum Państwowe w Gdańsku (dalej: APG), Wydział Spraw Wewnętrznych (dalej: WSW), sygn. 2375/1223, Sprawy narodowościowe z lat 1961-1962, 1964-1966 i 1968-1974.

⁸ Archiwum Akt Nowych (dalej: AAN), Komitet Centralny Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej (dalej: KC PZPR), sygn. 237/XIV-97, Przemówienie W. Jarońskiego wygłoszone na I zjeździe UTSK z 16 czerwca 1956 r.

Bardzo istotną formę działalności UTSK, która wynikała z postanowień statutowych, stanowiło wspieranie nauczania języka ukraińskiego. To właśnie dzięki zmianie polityki narodowościowej państwa i powstaniu UTSK możliwe było rozbudowanie szkolnictwa ukraińskiego. Podstawą tego zostało zarządzenie ministra oświaty z 20 sierpnia 1952 r., w którym czytamy: „W sprawie programu nauki i języka urzędowego w szkołach ogólnokształcących z niepolskim językiem nauczania”. W roku szkolnym 1952/1953 istniały w Polsce 24 punkty nauki języka ukraińskiego, w których uczyło się 487 dzieci⁹. Trzy z nich znajdowały się na terenie województwa gdańskiego, ale w krótkim czasie od ich powstania zaprzestały swoją działalność, ponieważ były pozbawione pomocy ze strony władzy. Natomiast kierownik Wydziału Oświaty Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej (PWRN) w Gdańsku Kazimierz Leja w swoim piśmie z 14 listopada 1952 r. do Ministerstwa Oświaty (MO) informował, że na terenie tutejszego województwa nie zachodzi potrzeba zorganizowania dodatkowej nauki języka ukraińskiego, ponieważ nie ma uczniów narodowości ukraińskiej uczęszczających do szkół polskich, którzy wyrażaliby chęć nauki tego języka. „Akcja zorganizowania dodatkowej nauki języka ukraińskiego dla diatwy narodowości ukraińskiej uczęszczającej do szkół podstawowych na terenie województwa gdańskiego, nie dała żadnych rezultatów. [...] Rozmowy przeprowadzane w tej sprawie z rodzicami, wykazały, że są to ludzie, którzy w większości wypadków nie znają języka ukraińskiego, nie przyznają się do narodowości ukraińskiej, twierdząc, że są i byli Polakami [podkreślenie – P.P.]” – zachęcał funkcjonariusz SB¹⁰. Ponadto z przeprowadzonych rozmów wynikało, że rodzice nie wyrażali zgody na wprowadzenie nauki języka ukraińskiego dla swoich dzieci, ponieważ byli „bardzo zadowoleni” z nauki języka rosyjskiego prowadzonej w szkole¹¹. Sytuacja uległa zmianie dopiero 4 grudnia 1956 r., kiedy minister oświaty wydał okólnik w sprawie organizowania szkół i punktów nauczania tego języka. Szkoły lub równoległe klasy w szkołach polskich mogły powstawać w większych skupiskach ludności ukraińskiej¹².

Na terenie województwa gdańskiego nauczanie języka ukraińskiego prowadzono w punktach tworzonych przy szkołach podstawowych, rzadziej w lokalach Towarzystwa. „Członkowie UTSK powinni dopilnować rodziców w składaniu wniosków, żeby dzieci uczęszczały na naukę języka ukraińskiego, wyszukiwać nauczycieli, zwiększyć dyscyplinę nauczania, zachęcić ich do pracy w ukraińskich ośrodkach. Trzeba dbać o dzieci, które uczyły się już języka ukraińskiego. Zarządy [kół] na miejscach powinny kolportować jak największą ilość elementarzy i szkolnej literatury” –

⁹ W tym czasie nie powstała ani jedna szkoła z ukraińskim językiem nauczania jako wykładowym. AAN, Ministerstwo Oświaty (dalej: MO), sygn. 1351/1751, Rozwój szkolnictwa dla mniejszości narodowych w latach 1952-1958 z 21 sierpnia 1958 r. Zob. więcej: C. Żołędowski, *Powstanie i ewolucja szkolnictwa narodowościowego w PRL*, „Zeszyty Naukowe Instytutu Nauk Politycznych Uniwersytetu Warszawskiego” 1989, nr 16, s. 96 i nn.; tenże, *Mniejszości narodowe w Polsce*, „Polityka Społeczna” 1992, nr 1, s. 177 i nn.

¹⁰ AAN, MO, sygn. 1351/1752. Pismo kierownika Wydziału Oświaty PWRN w Gdańsku Kazimierza Leja do Ministerstwa Oświaty z 14 listopada 1952 r.

¹¹ Tamże.

¹² R. Drozd, *Polityka władz wobec ludności...*, s. 139-140.

stwierdzono w jednym z dokumentów¹³. W latach 1956-1957 podczas zebrań organizowanych w powiatach zamieszkałych przez Ukraińców postulowano wprowadzenie języka ukraińskiego w szkołach podstawowych w: Marzęcinie, Ostaszewie, Stegnie, Jantarze, Krzewsku, Nowotkach, Dzierzgoniu, Żółwińcu, Cewicach, Tolkmicku, Elblągu, Gdańsku, Rozpędzinie i Wandowie. Napotkano jednak pewne trudności wynikające z braku nauczycieli posiadających odpowiednie kwalifikacje, gotowych podjąć działalność edukacyjną¹⁴. Dlatego w roku szkolnym 1956/1957 powstały tylko dwa punkty nauczania języka ukraińskiego, w których naukę pobierało 25 dzieci. W następnym roku szkolnym liczba punktów wzrosła do czterech, a dzieci podejmujących nauczanie języka było 38¹⁵ (tabela 1).

Tabela 1

Stan ukraińskiego szkolnictwa w latach 1956-1959 z 20 stycznia 1959 r.*

Województwo	Rok szkolny					
	1956/1957		1957/1958		1958/1959	
	Liczba					
	szkół	uczniów	szkół	uczniów	szkół	uczniów
olsztyńskie	26	320	42	1014	60	1200
gdańskie	2	25	4	38	4	38
koszalińskie	28	230	32	470	39	603
szczecińskie	10	98	13	125	12	120
zielonogórskie	13	87	17	120	19	150
wrocławskie	19	310	20	328	25	380
rzeszowskie (Przemyśl)	8	90	9	98	10	115
lubelskie	3	38	3	36	3	35
białostockie	8	110	11	130	11	140
RAZEM	117	1308	151	2359	183	2781

* Szkoły z polskim językiem nauczania (wykładowym), w których dzieci i młodzież narodowości niepolskiej uczą się języka ojczystego jako przedmiotu nauki szkolnej

Źródło: AAN, MO, sygn. 1351/1751, Stan ukraińskiego szkolnictwa w latach 1956-1959 z 20 stycznia 1959 r.

¹³ AIPN Gd, sygn. 003/142, t. 15, Tłumaczenie referatu na konferencję sprawozdawczo-wyborczą UTSK w Gdańsku z 17 marca 1961 r. Zdaniem J. Szymyka „UTSK była strukturą inicjującą, monitorującą, koordynującą i wspomagającą system nauczania języka ukraińskiego”. Tenże, *Ukraińskie Towarzystwo...*, s. 328.

¹⁴ W kilku przypadkach odnotowano niechęć wykwalifikowanych nauczycieli pochodzenia ukraińskiego do podjęcia nauczania języka ojczystego. Niektórzy natomiast „nie chcieli przenosić się zmęczeni ciężkimi przejściami wojennymi. AIPN Gd, sygn. 003/142, t. 15, Tłumaczenie referatu na konferencję sprawozdawczo-wyborczą UTSK w Gdańsku z 9 marca 1961 r., k. 80, 87.

¹⁵ AAN, MO, sygn. 1351/1751, Stan ukraińskiego szkolnictwa w latach 1956-1959 z 20 stycznia 1959 r.; J. Szymyk, *Ukraińskie Towarzystwo...*, s. 422.

Fiaskiem również skończyły się próby wysłania w 1958 r. kilku osób na kurs nauczania języka ukraińskiego, ponieważ władze administracyjne miały wobec nich zastrzeżenia (prawdopodobnie za poglądy nacjonalistyczne). Jednak pewna pomoc nadeszła ze strony tzw. nauczycieli społecznych. Należał do nich m.in. działający w Stegnie (powiat Gdańsk) lekarz Lewko¹⁶. Dnia 8 lipca 1959 r. Zarząd Wojewódzki (ZW) UTSK wystosował podanie do Kuratorium o mianowanie opiekuna i wizytatora szkolnictwa ukraińskiego. Wybór padł na Wiceinspektora Szkolnego Józefa Pihuta (bądź Piguta – w dokumentach spotykamy oba warianty)¹⁷ z Elbląga. Do jego zadań i obowiązków należało: uruchomienie zaplanowanych punktów nauki języka ukraińskiego, dobór odpowiednich nauczycieli na stanowiska kierownicze punktów oraz ich nadzorowanie¹⁸. Ostatecznie, dzięki wspomnianym wyżej działaniom, jeszcze w 1959 r. udało się uruchomić punkt nauczania języka ukraińskiego, który powstał w Szkole Podstawowej w Ostaszewie. Lekcje odbywały się w nim w niedzielę¹⁹. Natomiast od czerwca 1960 r. takich punktów w samym powiecie elbląskim utworzono już trzy: Żurawiec – 2 grupy, Żółwiniec i Nowotki po 1 grupie²⁰. W każdym z nich było więcej niż siedmioro uczniów w danej grupie²¹. Od 1 października 1960 r. zorganizowano naukę języka ukraińskiego także w Gdańsku, w siedzibie ZW UTSK przy ul. Długi Targ 8/10²². Początkowo uczęszczało tam 13, a później 17 dzieci. W 1961 r. w zajęciach uczestniczyło 16 uczniów²³. W Ostaszewie i Gdańsku zajęcia prowadziła Krystyna Libacka²⁴, w Żurawcu i Żółwińcu Piotr Kowal, który jednocześnie w Żurawcu

¹⁶ Objął nauczaniem dwanaścioro tamtejszych dzieci, AIPN Gd, sygn. 003/142, t. 15, Notatka służbowa z 12 grudnia 1957 r.; tamże, Tłumaczenie referatu na konferencję sprawozdawczo-wyborczą UTSK w Gdańsku z 9 marca 1961 r., k. 81.

¹⁷ Biegłe znał język ukraiński w mowie i piśmie, dlatego uważano, że zapewni odpowiedni nadzór pedagogiczny.

¹⁸ AAN, MO, sygn. 1351/1751, O dalszy rozwój szkolnictwa mniejszościowego w Polsce z 23 września 1958 r.; AIPN Gd, sygn. 003/142, t. 15, Tłumaczenie referatu na konferencję sprawozdawczo-wyborczą UTSK w Gdańsku z 9 marca 1961 r., k. 81.

¹⁹ APG, Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej (dalej: PWRN) w Gdańsku, sygn. 1280/3103, Pismo Inspektora Szkolnego z Nowego Dworu Gdańskiego do Kuratorium Okręgu Szkolnego w Gdańsku z 25 stycznia 1961 r.

²⁰ Tamże, Pismo Inspektora Szkolnego z Elbląga do Kuratorium Okręgu Szkolnego w Gdańsku z 26 stycznia 1961 r. W 1961 r. w Nowotkach były dwie grupy liczące razem 13 uczniów. Tamże, Pismo Inspektora Szkolnego z Elbląga do Kuratorium Okręgu Szkolnego w Gdańsku z 11 października 1961 r.

²¹ Tamże, Pismo Inspektora Szkolnego z Elbląga do Kuratorium Okręgu Szkolnego w Gdańsku z 26 stycznia 1961 r.

²² T. Stegner, *Gdańsk – miejsce polsko-ukraińskiej współpracy*, [w:] *Polska-Ukraina. Ludzie pojednania. Ukraińcy na Pomorzu w XX wieku*, pod red. T. Stegnera, Gdańsk 2002, s. 100. Od 1 listopada 1966 r. zajęcia z języka ukraińskiego prowadził Włodzimierz Romańczuk w Szkole Podstawowej nr 34 w Gdańsku przy ul. Ogarnej 50. APG, PWRN w Gdańsku, sygn. 1280/3103, Pismo Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej do Kuratorium Okręgu Szkolnego w Gdańsku z 31 października 1966 r.

²³ Tamże, Pismo Zastępcy Inspektora Szkolnego E. Somykowej do Kuratorium Okręgu Szkolnego w Gdańsku z 8 czerwca 1961 r.

²⁴ Zajęcia z języka ukraińskiego w Gdańsku odbywały się regularnie od 1 października 1960 r., w każdą środę od godz. 17.00 w świetlicy UTSK, na które uczęszczało dwanaścioro uczniów z różnych

aktywnie pracował z zespołem artystycznym koła UTSK w Krzewsku, a w Nowotkach Eugeniusz Nakoneczny²⁵. Wspomniani wyżej nauczyciele to absolwenci Studium Nauczycielskiego w Szczecinie. W 1961 r. na przeprowadzonych zebraniach ludności wiejskiej wystąpiono z wnioskiem o wprowadzenie nauki języka ukraińskiego w szkołach podstawowych w następujących miejscowościach: Marzęcino, Tolkmicko, Uśnice, Dzierżoń, Cewice²⁶, Stegna, Jantar i Ostaszewo²⁷. Powyższych planów nie udało się zrealizować w całości. Pojawił się bowiem problem z zebraniem odpowiedniej liczby dzieci – minimum siedmioro – do utworzenia punktu nauczania języka ukraińskiego. Natomiast w 1962 r. zorganizowano je w: Gdańsku – 16 dzieci, Żurawcu – 25, Nowotkach – 15, Ostaszewie – 22, a także w Krzewsku, Tolkmicku, Marzęcinie, Steganie i Rozpędzinach²⁸ – liczby uczniów nie znamy (tabela 2). Język

szkół. AIPN Gd, sygn. 299/191, t. 1, Pismo P. Krzemieńskiego dotyczące punktu nauczania języka ukraińskiego skierowane do Inspektoratu Oświaty w Gdańsku z 17 listopada 1960 r., k. 23.

²⁵ APG, PWRN w Gdańsku, sygn. 1280/3103, Pismo Inspektora Szkolnego z Elbląga do Kuratorium Okręgu Szkolnego w Gdańsku z 26 stycznia 1961 r.; AIPN Gd, sygn. 003/142, t. 15, Tłumaczenie referatu na konferencję sprawozdawczo-wyborczą UTSK w Gdańsku z 9 marca 1961 r., k. 81.

²⁶ Inspektor Szkolny z Lęborka w swoim piśmie z 28 marca 1961 r. informował, że do chwili obecnej żadne dziecko z m. Cewice lub okolicy nie zgłosiło się na naukę języka ukraińskiego. Natomiast dwóch uczniów z Lęborka uczęszcza do szkoły podstawowej z językiem ukraińskim w Czachowie – pow. Łobez, woj. szczecińskie. Identyczna sytuacja zaszła w Tolkmicku (powiat Elbląg), gdzie również żaden z rodziców narodowości ukraińskiej nie zgłosił swoich dzieci do nauki języka ukraińskiego. Natomiast w Uśnicach (powiat Sztum) tylko dwie rodziny (łącznie czworo dzieci) opowiedziały się za wprowadzeniem nauki tego języka, a więc nie zebrano odpowiedniej liczby uczniów do utworzenia takiego punktu. APG, PWRN w Gdańsku, sygn. 1280/3103, Pismo Inspektora Szkolnego Franciszka Kowalskiego do Kuratorium Okręgu Szkolnego w Gdańsku z 13 kwietnia 1961 r.; tamże, Pismo Kierownika Oddziału Kuratorium Okręgu Szkolnego w Gdańsku Antoniego Turka do Zarządu Wojewódzkiego UTSK w Gdańsku z 24 maja 1961 r.; tamże, Pismo Inspektora Szkolnego Franciszka Sengera do Kuratorium Okręgu Szkolnego w Gdańsku z 14 kwietnia 1961 r.

²⁷ I. Hałagida zamiast Jantaru i Ostaszewa wymienia Janów i miasto Elbląg. Tenże, *Spoleczna, kulturalna i oświatowa działalność Ukraińców w województwie gdańskim po 1945 r.*, [w:] *W starej i nowej ojczyźnie. Mniejszości narodowe w Gdańsku po drugiej wojnie światowej*, pod red. I. Hałagidy, Gdańsk 1997, s. 75; A. Słabig, *Ukraińcy w województwie gdańskim w latach 1956-1970 w świetle archiwaliów aparatu bezpieczeństwa PRL*, „Zapiski Historyczne” 2011, t. LXXVI, z. 3, s. 73; APG, PWRN w Gdańsku, sygn. 1280/3103, Pismo Zarządu Wojewódzkiego UTSK do Kuratorium Okręgu Szkolnego w Gdańsku z 17 marca 1961 r.

²⁸ Już w 1958 r. na zjeździe powiatowym UTSK w Kwidzynie padła propozycja uruchomienia punktów nauczania języka ukraińskiego w Rozpędzinach i Wandowie. Nie uczyniono tego jednak, gdyż rodzice nie złożyli w Inspektoracie Oświaty listy chętnych dzieci. Tamże, Pismo Inspektora Szkolnego z Kwidzyna do Kuratorium Okręgu Szkolnego w Gdańsku z 20 kwietnia 1961 r.

²⁹ Nieco inne dane podaje dokument ZG UTSK, według którego w roku szkolnym 1961/1962 było pięć punktów nauczania języka ukraińskiego: w Ostaszewie – 20 uczniów, Marzęcinie – 13, Nowakowie – 12, Tolkmicku – 12 oraz Gdańsku. Archiwum Związku Ukraińców w Polsce (dalej: AZUwP), Zarząd Główny Ukraińskiego Towarzystwa Społeczno-Kulturalnego (dalej: ZG UTSK), Wykaz punktów nauczania języka ukraińskiego w roku szkolnym 1961/1962 w poszczególnych województwach (b.d.); APG, KW PZPR, sygn. 2384/1871, Informacja o działalności narodowościowych towarzystw społeczno-kulturalnych w województwie gdańskim (b.d.).

ukraiński wykładali nauczyciele narodowości ukraińskiej. Mimo to wciąż brakowało wykwalifikowanej kadry. W doborze niezawodowych (społecznych) nauczycieli tego języka nie zawsze stosowano słuszne kryteria. Panowała tendencja, aby znaleźć za „wszelką cenę” nauczyciela narodowości ukraińskiej, nie uwzględniając przy tym jego wykształcenia. W instrukcji MO w sprawie organizacji roku szkolnego 1957/1958 w szkołach z niepolskim językiem nauczania czytamy: „Jest to tendencja niesłuszna i szkodliwa dla sprawy nauczania języka ukraińskiego, bo w ręku nauczyciela o niskim wykształceniu ogólnym – choćby nawet narodowości ukraińskiej – nauka ta zatraca wszelką wartość i podrywa powagę tego przedmiotu [podkreślenie – P.P.]”³⁰. Uważano, że kryterium narodowościowe nie powinno odgrywać decydującej roli przy wyborze nauczycieli języka ukraińskiego. Należy zatrudniać na tych stanowiskach zarówno Ukraińców, jak i Polaków, uwzględniając ich stopień opanowania języka ukraińskiego oraz ogólne wykształcenie. Natomiast Zarząd Główny (ZG) UTSK w Warszawie w swoim piśmie do MO informował: „Stosunek do uczącej się języka ukraińskiego młodzieży ze strony uczniów i nauczycieli narodowości polskiej nie wszędzie jest właściwy [podkreślenie – P.P.]. Dlatego prosimy Ministerstwo Oświaty o przeprowadzenie systematycznej pracy wychowawczej wśród młodzieży i nauczycieli odnośnie tej sprawy”³¹. W tej kwestii Jarosław Wojtowicz ze wsi Kalwa (powiat

Tabela 2

Nauka języka ukraińskiego w województwie gdańskim w 1961 r.

Powiat	Miejscowość	Liczba uczniów
Gdańsk	m. Gdańsk	16
Elbląg	Żurawiec	25
	Nowotki	15
	Krzewsk	-
	Tolkmicko	-
Nowy Dwór Gdański	Ostaszewo	22
	Marzęcino	-
	Stegna	-
Kwidzyn	Rozpędziny	-
RAZEM	9	78

Źródło: APG, KW PZPR, sygn. 2384/1871, Informacja o działalności narodowościowych towarzystw społeczno-kulturalnych w województwie gdańskim (b.d.); obliczenia własne

³⁰ AAN, MO, sygn. 1351/1753, Instrukcja w sprawie organizacji roku szkolnego 1957/58 w szkołach z niepolskim językiem nauczania z 25 kwietnia 1957 r.

³¹ Tamże, Pismo Zarządu Głównego Ukraińskiego Towarzystwa Społeczno-Kulturalnego w Warszawie do Ministerstwa Oświaty z 2 listopada 1956 r.; tamże, Pismo Zarządu Głównego Ukraińskiego Towarzystwa Społeczno-Kulturalnego w Warszawie do Ministerstwa Oświaty z 20 stycznia 1959 r.

Sztum), który był nauczycielem, alarmował, że „[...] w tych szkołach, gdzie dzieci Ukraińców uczą się języka ukraińskiego są one prześladowane przez dzieci polskie, a często wyzywane różnymi najgorszymi wyzwiskami, jak «Kacapy» itp. [...] Nauczyciele powinni uświadamiać dzieci polskie i uczyć je współżycia z dziećmi ukraińskimi”³². Zdarzało się jednak i tak, że sami rodzice nie byli zainteresowani nauką języka ukraińskiego. Przykład mogą stanowić zebrania kół w powiecie nowodworskim i elbląskim. Podczas nich rodzice stwierdzili, że nie warto przykładać większej wagi do języka ojczystego, ponieważ „[...] polski dzieciom wystarczy”³³. Taka postawa tłumaczy m.in. spadek czytelnictwa w bibliotekach, w których *notabene* liczba pozycji w języku ukraińskim i tak była niewielka, gdyż brakowało na to funduszy oraz chęci ze strony ówczesnej władzy. Poza tym w jednym z dokumentów słusznie zauważono, że „[...] z książek w języku ukraińskim korzysta **jedynie starsza generacja** [pogrubienie – P.P.] – młodzi czytają książki w języku polskim”³⁴. Dlatego starano się o utworzenie kilku nowych punktów nauczania, aby dać możliwość dzieciom i młodzieży nauki języka ojczystego, choć niektóre z nich działały bardzo nieregularnie i były bardzo często obsługiwane przez jednego nauczyciela.

Brano też pod uwagę uruchomienie kursów językowych i literatury dla dorosłych, które od 1962 r. prowadził Włodzimierz Romańczuk w świetlicy UTSK w Gdańsku. W roku 1962/1963 przeprowadził on w terenie dwa kursy nauki języka ukraińskiego dla dorosłych³⁵. W kolejnym roku (1963/1964) w samym Gdańsku owych osób było 26, a w następnym – już tylko połowa, czyli 13 chętnych³⁶. Mirosław Smolij w czasie zebrania sprawozdawczo-wyborczego Koła UTSK w Gdańsku, które odbyło się 13 stycznia 1980 r., widział potrzebę nauczania osób dorosłych literackiego języka ojczystego, „[...] ponieważ nie wszyscy znają literacki język i nie są w stanie używać go na co dzień”³⁷. Równocześnie dzięki ogłoszeniom zamieszczonym w „Naszem Słowie” gotowość do podjęcia pracy na terenie województwa gdańskiego sygnalizowała coraz większa liczba nauczycieli z innych części kraju³⁸. Jednak miejscowe władze oświatowe – formalnie odpowiedzialne za organizowanie nauczania – nie były w stanie zagwarantować im zatrudnienia, gdyż same nie przywiązywały

³² AIPN Gd, sygn. 003/142, t. 15, Protokół z I Wojewódzkiego Zjazdu UTSK w Gdańsku z 20 października 1957 r., k. 172.

³³ APG, Komitet Wojewódzki Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej (dalej: KW PZPR), sygn. 2384/1871, Informacja o działalności narodowościowych towarzystw społeczno-kulturalnych w województwie gdańskim (b.d.).

³⁴ Tamże.

³⁵ AZUwP, ZG UTSK, Pismo Sekretarza ZW UTSK w Gdańsku W. Romańczuka do ZG UTSK w Warszawie z 8 grudnia 1964 r.

³⁶ Tamże, Punkty nauczania języka ukraińskiego w roku szkolnym 1963/1964 (b.d.); tamże, Wykaz punktów nauczania języka ukraińskiego za rok szkolny 1965/1966 (b.d.); APG, KW PZPR, sygn. 2384/1871, Plan pracy ZW UTSK na rok 1965 (b.d.).

³⁷ AIPN Gd, sygn. 299/191, t. 2, Protokół z zebrania sprawozdawczo-wyborczego członków Koła Ukraińskiego Towarzystwa Społeczno-Kulturalnego z 13 stycznia 1980 r., k. 80.

³⁸ Zgodnie z pismem Ministerstwa Oświaty z 7 lutego 1958 r. zorganizowano kursy dla nauczycieli ukraińskich i żydowskich w ośrodkach doskonalenia kadr oświatowych. AAN, MO, sygn. 1351/1751, O dalszy rozwój szkolnictwa mniejszościowego w Polsce z 23 września 1958 r.

dostatecznej wagi do tego zagadnienia³⁹. „[...] Koła Ukraińskiego Towarzystwa Społeczno-Kulturalnego organizują w terenie kursy języka ukraińskiego dla dorosłych. W tej ich pracy Powiatowe Wydziały Oświaty **nie wykazują żadnej pomocy** [pogrubienie – P.P.]” – czytamy w piśmie z 2 listopada 1956 r. ZG UTSK w Warszawie do MO⁴⁰. Problematiczna także pozostaje ocena efektywności edukacji w języku ukraińskim, ponieważ wydaje się, że na jej funkcjonowaniu i rozwoju zależało jedynie inteligencji skupionej w UTSK⁴¹. Towarzystwo jednak nie miało na ten cel ani środków, ani uprawnień, aby organizować i nadzorować nauczanie młodzieży szkolnej. Ponadto nauczycieli zniechęcała obojętność rodziców niezainteresowanych postępami dzieci w przyswajaniu mowy ojczystej. Szkoła bowiem uczyła języka literackiego, zazwyczaj odbiegającego od tego funkcjonującego w środowisku domowym ucznia, np. dialektu łemkowskiego. W związku z tym nauczanie języka ojczystego sprowadzono do klasycznych metod nauki języka obcego, według których uczeń „wkuwa” słówka, tłumaczenia i reguły gramatyczne, oderwane od żywego języka. Skutkiem takiego postępowania wyniki nauczania były niezadowolające⁴².

Kolejną przyczynę niewielkiej liczby szkół stanowiła wciąż utrzymująca się wśród przesiedleńców obawa przed ujawnieniem swojej tożsamości ukraińskiej, co z kolei mogłoby doprowadzić do szykan. W dniu 8 listopada 1971 r. przewodniczący Paweł Krzemieński wystąpił na wyjazdowym posiedzeniu ZW UTSK w Elblągu, oświadczając, że „[...] wykazy członków nie będą nikomu dostarczać, nie pozwoli na sprawowanie nadzoru milicyjnego nad towarzystwem oraz na szykany swoich członków”⁴³. Mimo tych trudności w roku szkolnym 1966/1967 na terenie województwa gdańskiego w ośmiu punktach nauczania języka ukraińskiego uczyło się 82 uczniów⁴⁴

³⁹ AIPN Gd, sygn. 003/142, t. 15, Tłumaczenie referatu na konferencję sprawozdawczo-wyborczą UTSK w Gdańsku z 17 marca 1961 r.; APG, PWRN w Gdańsku, sygn. 1280/3103, Pismo Kierownika Wojewódzkiego Urzędu Spraw Wewnętrznych Stanisława Muszyńskiego do Kuratorium Okręgu Szkolnego w Gdańsku z 21 marca 1961 r.

⁴⁰ AAN, MO, sygn. 1351/1753, Pismo Zarządu Głównego Ukraińskiego Towarzystwa Społeczno-Kulturalnego w Warszawie do Ministerstwa Oświaty z 2 listopada 1956 r.

⁴¹ Na przykład w 1969 r. Maria Gutowska – nauczycielka z Jegłownika (powiat Elbląg). ZW UTSK w Gdańsku wytypowało ją na kurs języka ukraińskiego do Kijowa, skąd została usunięta przez władze radzieckie „jako osoba niepożądana za wrogie demonstracje i akcenty na Ziemi Radzieckiej”. APG, KW PZPR, sygn. 2384/1871, Informacja dotycząca sytuacji w UTSK w Zarządzie Wojewódzkim i w terenie z 5 czerwca 1970 r.; tamże, Informacja o sytuacji panującej w Ukraińskim Towarzystwie Społeczno-Kulturalnym województwa gdańskiego (b.d.).

⁴² AIPN Gd, sygn. 003/142, t. 15, Meldunek specjalny dotyczący przebiegu akcji wyborczej do władz UTSK 2 marca 1961 r.; tamże, Ocena działalności Ukraińskiego Towarzystwa Społeczno-Kulturalnego na terenie województwa gdańskiego [z 1961 r.] (b.d. i b.m.); APG, PWRN w Gdańsku, sygn. 1280/3103, Aktualne zadania szkolnictwa dla mniejszości narodowych z 30 listopada 1961 r.

⁴³ APG, KW PZPR, sygn. 2384/1871, Informacja o sytuacji panującej w Ukraińskim Towarzystwie Społeczno-Kulturalnym województwa gdańskiego (b.d.); AIPN Gd, sygn. 003/142, t. 11, Notatka służbowa z rozmowy z Ob. „J.W.” – Kierownikiem Wydziału Spraw Wewnętrznych WRN sporządzona przez kpt. R. Pietruszewicza z 5 grudnia 1971 r., k. 9-10.

⁴⁴ APG, PWRN w Gdańsku, sygn. 1280/3103, Nauka języka ukraińskiego w województwie gdańskim w latach 1965-1967 (b.d.). Według dokumentu ZG UTSK w tym samym roku szkolnym na terenie województwa gdańskiego było sześć punktów nauczania języka ukraińskiego, w których

(tabela 3). W Gdańsku w tym czasie zajęcia prowadził Włodzimierz Romańczuk, który zachęcał dzieci do udziału w akademiach, deklamacjach czy inscenizacjach. Zorganizowano również konkursy rysunków i deklamatorski dla dzieci z okazji X-lecia UTSK⁴⁵. To jednak nie zahamowało spadku chętnych do nauki języka ojczystego, bowiem już w roku szkolnym 1968/1969 liczba punktów nauczania spadła do czterech przy 52 uczniach⁴⁶.

Tabela 3

Nauka języka ukraińskiego w województwie gdańskim w latach 1965-1967

Powiat	Miejscowość	Rok szkolny			
		1965/1966		1966/1967	
		Liczba			
		zespołów	uczniów	zespołów	uczniów
Elbląg	Nowotki	2	15	2	16
	Żurawice*	2	17	1	18
Nowy Dwór Gdański**	Ostaszewo	1	12	2	20
	Marzęcino	2	18	2	20
Gdańsk	m. Gdańsk	1	10	1	8
RAZEM	5	8	72	8	82

* Wystąpił błąd, gdyż Żurawice należą do powiatu Malbork. Chodzi o Żurawiec, który położony jest w powiecie Elbląg

** W Stegnie w roku szkolnym 1964/1965 zgłoszono do Wydziału Oświaty listę 18 dzieci, których rodzice wyrażali chęć pobierania nauki języka ukraińskiego. Punktu nauczania języka ukraińskiego jednak nie uruchomiono z powodu braku nauczyciela, a precyzując – niezapewnienia mu mieszkania

Źródło: APG, PWRN, sygn. 1280/3103, Nauka języka ukraińskiego w województwie gdańskim w latach 1965-1967 (b.d.); obliczenia własne

W krótkim czasie obserwujemy ponowny spadek punktów, tym razem do czterech. Zajęcia w tych placówkach prowadzili: Lubomira Bóldys – Gdańsk, D. Kołodzińska – Dzierżgoń (powiat Sztum), E. Nakonieczny – Nowotki (powiat Elbląg) i Maria

naukę pobierało 87 uczniów. AZUwP, ZG UTSK, Stan ukraińskiego szkolnictwa w roku szkolnym 1966/1967 (b.d.). Dla porównania dane z lat: 1956/1957 – 25 uczniów w dwóch punktach, 1957/1958 i 1958/1959 – 38 uczniów w czterech punktach. AAN, MO, sygn. 1351/1751, Stan ukraińskiego szkolnictwa w latach 1956-1959 z 20 stycznia 1959 r.; J. Syrnyk, *Ukraińskie Towarzystwo...*, s. 422; AZUwP, ZG UTSK, Stan ukraińskiego szkolnictwa za okres 10 lat od utworzenia UTSK (b.d.).

⁴⁵ AIPN Gd, sygn. 299/192, Sprawozdanie z działalności Koła Miejskiego UTSK w Gdańsku za okres od 28 lutego 1965 r. do 11 grudnia 1966 r. z 11 grudnia 1966 r., k. 17.

⁴⁶ AZUwP, ZG UTSK, Informacja o nauczaniu języka ukraińskiego według stanu na koniec roku szkolnego 1969/1970 [z 1971] (b.d. i b.m.). Zob. więcej: R. Drozd, *Polityka władz wobec ludności...*, s. 240 i nn.

Gutowska – Żurawiec (powiat Elbląg)⁴⁷. W dwóch ostatnio wymienionych miejscowościach ludność ukraińska domagała się zwiększenia liczby godzin tygodniowo nauki języka ukraińskiego. Nie uczyniono tego jednak. Stwierdzono, że są to „głosy odosobnione”, a ogół ludności ukraińskiej nie wykazuje już takiego zainteresowania nauczaniem ukraińskiego, jak to czyniła niegdyś⁴⁸. Dlatego istotny wydaje się apel Pawła Krzemińskiego, który w swoim sprawozdaniu ukazuje problem ukraińskiego szkolnictwa tym razem na przykładzie powiatu Nowy Dwór Gdański: „Ważnym problemem w naszym województwie [gdańskim – P.P.] jest rozwój szkół z ukraińskim językiem nauczania. Obecnie istnieją cztery punkty nauczania jęz. ukr. [...] Niestety władze szkolne nie mogą zdobyć się na odpowiedź na kilkakrotnie wysłane przez nas pisma w sprawie odnowienia punktów nauczania w pow. Nowodworskim [,] tj. w takich miejscowościach: Stegna, Marzęcino, Ostaszewo”⁴⁹. Dnia 18 maja 1971 r. Prezydium Powiatowej Rady Narodowej (PPRN) w Nowym Dworze wystosowało pismo do ZW UTSK w Gdańsku, w którym czytamy, że na rok szkolny 1971/1972 nie można zatrudnić nauczyciela języka ukraińskiego z powodu braku wolnych etatów. W związku ze zmniejszeniem się liczby oddziałów, zmalała także liczba nauczycieli w wyżej wymienionych szkołach. Dlatego zaproponowano rozwiązanie, aby zwrócić się do nauczycieli języka ukraińskiego już pracujących w powiecie nowodworskim. W Marzęcinie polecono Annę Łapczuk – nauczycielkę tejże szkoły. W Steganie – Olgę Werbową, która na stałe mieszkała w owej miejscowości, a na co dzień pracowała w Sztutowie. Natomiast w Ostaszewie zaproponowano, aby przenieść z Rybiny Marię Ostap⁵⁰. Potrzeby w wskazanych miejscowościach były duże, bowiem dzieci przybywało, a rodzice wyrażali chęci, aby ich pociechy mogły pobierać naukę języka ojczystego. Dla uczniów pozbawionych takich możliwości proponowano zorganizowanie letnich obozów, na których można by połączyć „przyjemne z pożytecznym”⁵¹.

⁴⁷ APG, KW PZPR, sygn. 2384/1871, Sprawozdanie z działalności Zarządu Wojewódzkiego UTSK w Gdańsku w latach 1968-1970 (b.d.); P. Kreminśkyj, *Na hdnaszczyni dity pracujujut*, „Ukraiński Kalendar” 1975, s. 58.

⁴⁸ Archiwum Państwowe w Elblągu z siedzibą w Malborku (dalej: APEz/sM), Prezydium Powiatowej Rady Narodowej i Urząd Powiatowy (dalej: PPRNiUP) w Elblągu, sygn. 36/603, Sprawozdanie z działalności stowarzyszeń powiatu elbląskiego za rok 1970 z 5 marca 1971 r.

⁴⁹ APG, KW PZPR, sygn. 2384/1871, Sprawozdanie z działalności Zarządu Wojewódzkiego UTSK w Gdańsku w latach 1968-1970 (b.d.); AZUwP, ZG UTSK, Pismo ZW UTSK w Gdańsku do PPRN w Nowym Dworze Gdańskim w sprawie otwarcia punktów nauczania języka ukraińskiego w Ostaszewie, Marzęcinie i Steganie z 25 maja 1971 r.; tamże, Wykaz punktów nauczania języka ukraińskiego w roku szkolnym 1972/1973 (b.d.); AIPN Gd, sygn. 003/142, t. 1, Notatka służbowa z rozmowy operacyjnej przeprowadzonej z byłą kandydatką na TW ob. Stefanią Jopyk w dniu 21 kwietnia 1971 r. z 22 kwietnia 1971 r., k. 93.

⁵⁰ AZUwP, ZG UTSK, Pismo Kierownika Wydziału Oświaty i Kultury PPRN w Nowym Dworze Gdańskim do Zarządu Wojewódzkiego UTSK z 18 maja 1971 r.; AIPN Gd, sygn. 003/142, t. 1, Doniesienie TW ps. „Oleń” dotyczące zebrania Koła UTSK w Ostaszewie z 18 marca 1973 r., k. 270.

⁵¹ AZUwP, ZG UTSK, Postanowienia IV Zjazdu UTSK [z 1968 r.]; APG, KW PZPR, sygn. 2384/1871, Sprawozdanie z działalności Zarządu Wojewódzkiego UTSK w Gdańsku w latach 1968-1970 (b.d.).

W późniejszym okresie także nie tracono sił i podejmowano próby powiększenia liczby placówek. Jeszcze w październiku 1970 r. podczas zebrania aktywu wojewódzkiego UTSK pod adresem przedstawiciela Urzędu Spraw Wewnętrznych Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej wysuwano postulat uruchomienia nauczania języka ukraińskiego w Elblągu, bowiem na terenie powiatu elbląskiego zamieszkiwało dwóch nauczycieli pochodzenia ukraińskiego. Jednak tylko jeden z nich – Eugeniusz Nakonieczny – prowadził naukę języka ojczystego dla 30 dzieci w Nowotkach i Żurawcu. Ostatecznie udało się zorganizować zajęcia z języka ukraińskiego w Szkole Podstawowej nr 4 w Elblągu w formie lekcji nadobowiązkowych, które miała prowadzić Olga Laskowska⁵². Należy jednak zaznaczyć, że w latach 60. liczba punktów nauczania tego języka w województwie gdańskim znacznie zmalała. W 1962 r. było ich najwięcej, bo aż dziewięć⁵³. Następnie w roku szkolnym 1962/1963 odnotowano gwałtowny spadek – 40 uczniów w trzech punktach; 1963/1964 – 44 uczniów w trzech punktach; 1964/1965 – 44 uczniów w czterech punktach; 1965/1966 – 63 uczniów w pięciu punktach⁵⁴; 1966/1967 – 87 uczniów w sześciu punktach⁵⁵; 1967/1968 – 76 uczniów w sześciu punktach; 1968/1969 – 52 uczniów w czterech punktach; 1969/1970 – 69 uczniów w pięciu punktach (tabela 4)⁵⁶. W 1971 r. istniały już tylko trzy placówki nauczania języka ukraińskiego – w Nowotkach, Żurawcu i Elblągu⁵⁷.

W roku szkolnym 1972/1973 naukę języka ukraińskiego pobierało 28 uczniów w dwóch punktach nauczania. Natomiast w Elblągu oczekiwano na uruchomienie takiej placówki. W Nowotkach zajęcia dla 7 uczniów prowadził Eugeniusz Nakonieczny, a w Żurawcu dla 21 osób Maria Gutowska. Z kolei w następnym roku szkolnym (1973/1974) odnotowano już spadek zarówno liczby punktów nauczania – z dwóch do jednego, jak i uczniów – z 21 do 15⁵⁸. Problemy dotyczące nauczania

⁵² APG, KW PZPR, sygn. 2384/1871, Notatka służbowa o sytuacji grup mniejszości narodowych w mieście i powiecie Elbląg [z 1971 r.] (b.d. i b.m.); AAN, MO, sygn. 1351/1753, Instrukcja w sprawie organizacji roku szkolnego 1957/58 w szkołach z niepolskim językiem nauczania z 25 kwietnia 1957 r.

⁵³ APG, KW PZPR, sygn. 2384/1871, Informacja o działalności narodowościowych towarzystw społeczno-kulturalnych w województwie gdańskim (b.d.). Dokument ZG UTSK mówi natomiast o pięciu punktach nauczania języka ukraińskiego. AZUwP, ZG UTSK, Stan ukraińskiego szkolnictwa za okres 10 lat od utworzenia UTSK (b.d.).

⁵⁴ Według innego dokumentu w roku szkolnym 1965/1966 było 72 uczniów w ośmiu punktach. APG, PWRN w Gdańsku, sygn. 1280/3103, Nauka języka ukraińskiego w województwie gdańskim w latach 1965-1967 (b.d.); AZUwP, ZG UTSK, Stan ukraińskiego szkolnictwa za okres 10 lat od utworzenia UTSK (b.d.); tamże, Stan i potrzeby ukraińskiego szkolnictwa w latach 1963-1966 (b.d.).

⁵⁵ Według innych danych w roku szkolnym 1966/1967 było 82 uczniów w ośmiu punktach. APG, PWRN w Gdańsku, sygn. 1280/3103, Nauka języka ukraińskiego w województwie gdańskim w latach 1965-1967 (b.d.).

⁵⁶ AZUwP, ZG UTSK, Stan ukraińskiego szkolnictwa w latach 1966-1970 (b.d.).

⁵⁷ APG, KW PZPR, sygn. 2384/1871, Sprawozdanie z działalności Zarządu Wojewódzkiego UTSK w Gdańsku w latach 1967-1971 (b.d.).

⁵⁸ AZUwP, ZG UTSK, Wykaz punktów nauczania języka ukraińskiego w roku szkolnym 1972/1973 (b.d.); tamże, Wykaz punktów nauczania języka ukraińskiego w roku szkolnym 1972/1973

Tabela 4

Stan szkolnictwa z językiem ukraińskim w województwie gdańskim w latach 1956-1970

Rok szkolny	Liczba	
	punktów nauczania	uczniów
1956/1957	2	25
1957/1958	4	38
1958/1959	4	38
1959/1960	5	-
1960/1961	4	76
1961/1962	5	78
1962/1963	3	40
1963/1964	3	44
1964/1965	4	44
1965/1966	5	63
1966/1967	6	87
1967/1968	6	76
1968/1969	4	52
1969/1970	5	69
RAZEM	60	730

Źródło: AZUwP, ZG UTSK, Stan ukraińskiego szkolnictwa za okres 10 lat od utworzenia UTSK (b.d.); APG, PWRN, sygn. 1280/3103, Pismo Inspektora Szkolnego z Nowego Dworu Gdańskiego do Kuratorium Okręgu Szkolnego w Gdańsku z 25 stycznia 1961 r.; tamże, Pismo Inspektora Szkolnego z Elbląga do Kuratorium Okręgu Szkolnego w Gdańsku z 26 stycznia 1961 r.; AZUwP, ZG UTSK, Stan i potrzeby ukraińskiego szkolnictwa w latach 1963-1966 (b.d.); tamże, Stan szkolnictwa między III a IV Zjazdem UTSK w latach 1963-1967 (b.d.); tamże, Stan ukraińskiego szkolnictwa w latach 1966-1970 (b.d.); obliczenia własne

języka ojczystego w województwie gdańskim pogłębiały się także po wprowadzeniu 1 czerwca 1975 r. nowego podziału administracyjnego. Mimo tychże trudności w roku szkolnym 1974/1975 udało się zorganizować trzy punkty nauczania języka ukraińskiego. Naukę w nich pobierało 34 uczniów⁵⁹. Po dwóch latach (1976/1977) zaobserwowano ponownie spadek do jednego punktu, który prawdopodobnie przetrwał w Gdańsku. Trudu nauczania języka ojczystego podjęły się dwie nauczycielki – Krystyna Kostyk⁶⁰ i Krystyna Paszkiewicz, mające kształcić 15 uczniów. Taka sytuacja utrzymywała się do 1987 roku⁶¹.

i 1973/1974 (b.d.); tamże, Zestawienie nauczania języka ukraińskiego na przestrzeni trzech lat [1972-1975] (b.d.).

⁵⁹ Tamże.

⁶⁰ W 1976 r. otrzymała „Medal XX-lecia UTSK” z rąk przewodniczącego ZG UTSK Mikołaja Korolko za aktywną działalność na rzecz Towarzystwa. NN, „Nasze Słowo” 1976, nr 35, s. 1.

⁶¹ AZUwP, ZG UTSK, Wykaz punktów nauczania języka ukraińskiego w roku szkolnym 1976/1977 (b.d.); tamże, Stan nauczania języka ukraińskiego w latach 1976/1977 i 1980/1981 (b.d.).

Podsumowując, lata 1956-1975 w województwie gdańskim dla społeczności ukraińskiej stanowiły okres, w którym zmuszona była ona zaakceptować nieodwracalność skutków przymusowego przesiedlenia w ramach akcji „Wisła”. Częściowo godząc się na pozostanie w nowym miejscu osiedlenia, Ukraińcy nie tylko skorzystali z wyasygnowanej przez państwo pomocy materialnej, ale także przyjęli wysuniętą przez ówczesne władze ofertę udziału w działalności UTSK. W tym celu ukraińscy przesiedleńcy podjęli próbę kultywowania swojej kultury, tradycji, pielęgnowania języka ojczystego oraz tworzenia przyszłego zaplecza intelektualnego. Niestety, brak odpowiedniej liczby dzieci (trudno było je razem zebrać ze względu na duże rozproszenie), niedobór wykwalifikowanej kadry, przenoszenie nauczycieli do innych szkół oraz problem z wolnymi etatami⁶² uniemożliwiły solidną organizację życia społeczno-kulturalnego oraz oświatowego. Konieczność prowadzenia nauki w grupach złożonych z różnych klas, a także równoczesne nauczanie uczniów początkujących i zaawansowanych w znajomości języka ukraińskiego⁶³ wymagało od nauczyciela wyjątkowych umiejętności pedagogicznych. Brakowało odpowiednich pomocy metodycznych i dydaktycznych, jak też podręczników dla uczniów. Biblioteki szkolne nie były dostatecznie zaopatrzone w lekturę podstawową i uzupełniającą. „Praca biblioteki wykazuje duże braki. Czytelnictwo jest stosunkowo mało rozpowszechnione i mało w ogóle osób korzysta z biblioteki. Mają na to wpływ okoliczności obiektywne np. niewystarczający wybór książek (większość książek pochodzi z okresu stalinowskiego i jest mało ciekawa) oraz niewystarczająca znajomość języka ukraińskiego w piśmie[,] w szczególności wśród młodzieży, która wychowała się w polskich środowiskach i w polskich szkołach [podkreślenie – P.P.]” – sygnalizowano w protokole z zebrania sprawozdawczo-wyborczego Koła Miejskiego UTSK w Gdańsku z 11 grudnia 1966 roku⁶⁴. Wszystkie te trudności powodowały, że wyniki nauczania języka ukraińskiego nie mogły być zadawalające. Ponadto sama młodzież nie zawsze wykazywała chęci i zainteresowanie językiem ojczystym, którego nauka odbywała się w godzinach pozalekcyjnych, ponieważ koncentrowała się na języku polskim, bardziej im użytecznym⁶⁵.

W innym dokumencie ZG UTSK została zawarta informacja, że w 1978 r. był co prawda jeden punkt nauczania, ale naukę pobierało 13 uczniów. Tamże, Organizacyjny stan UTSK, nauczania języka ukraińskiego i prenumeratorów „Naszego Słowa” w poszczególnych województwach za czerwiec 1978 r. (b.d.).

⁶² APG, KW PZPR, sygn. 2384/1871, Sprawozdanie z działalności Zarządu Wojewódzkiego UTSK w Gdańsku w latach 1967-1971 (b.d.); APG, PWRN w Gdańsku, sygn. 1280/3103, Kierunki rozwoju szkolnictwa dla mniejszości narodowych w Polsce (informacje i wnioski) z 31 marca 1961 r.; AZUwP, ZG UTSK, Referat sprawozdawczy ZG UTSK na VI Zjazd UTSK z 12 czerwca 1976 r.

⁶³ AIPN Gd, sygn. 299/192, Streszczenie sprawozdania Zarządu Koła [UTSK w Gdańsku] z działalności Koła za 1980 r. z 28 lutego 1981 r., k. 245.

⁶⁴ Tamże, Protokół z zebrania sprawozdawczo-wyborczego Koła Miejskiego UTSK w Gdańsku z 11 grudnia 1966 r., k. 20.

⁶⁵ AZUwP, ZG UTSK, Aktualne zadania szkolnictwa dla mniejszości narodowych z 30 listopada 1961 r.; tamże, Pismo Inspektora Romana Żmudy do Kuratorium Okręgu Szkolnego w Gdańsku z 21 lutego 1964 r.; APEz/sM, PPRNiUP w Elblągu, sygn. 36/603, Sprawozdanie z działalności stowarzyszeń na terenie powiatu elbląskiego za rok 1965 z 1 lipca 1965 r.

Bibliografia

Źródła archiwalne

Archiwum Akt Nowych
Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Gdańsku
Archiwum Państwowe w Elblągu z siedzibą w Malborku
Archiwum Państwowe w Gdańsku
Archiwum Związku Ukraińców w Polsce

Opracowania

- Burszta J., *Kategorie ludności i ich typ kulturowy*, [w:] *Przemiany społeczne na Ziemiach Zachodnich*, pod red. W. Markiewicza i P. Rybickiego, Poznań 1967
- Drozd R., *Polityka władz wobec ludności ukraińskiej w Polsce w latach 1944-1989*, Warszawa 2001
- Hałagida I., *Spoleczna, kulturalna i oświatowa działalność Ukraińców w województwie gdańskim po 1945 r.*, [w:] *W starej i nowej ojczyźnie. Mniejszości narodowe w Gdańsku po drugiej wojnie światowej*, pod red. I. Hałagidy, Gdańsk 1997
- Hałagida I., *Ukraińcy na ziemiach zachodnich i północnych Polski 1947-1957*, Warszawa 2002
- Iwanicki M., *Ukraińcy, Białorusini, Litwini i Niemcy w Polsce w latach 1918-1990*, Siedlce 1993
- Kreminśkyj P., *Na hdanszczyni dity praciujut'*, „Ukrajński Kalendar” 1975
- NN, „Nasze Słowo” 1976, nr 35
- Słabig A., *Ukraińcy w województwie gdańskim w latach 1956-1970 w świetle archiwaliów aparatu bezpieczeństwa PRL*, „Zapiski Historyczne” 2011, t. LXXVI, z. 3
- Stegner T., *Gdańsk – miejsce polsko-ukraińskiej współpracy*, [w:] *Polska-Ukraina. Ludzie pojednania. Ukraińcy na Pomorzu w XX wieku*, pod red. T. Stegnera, Gdańsk 2002
- Syrnyk J., *Ukraińskie Towarzystwo Społeczno-Kulturalne (1956-1990)*, Wrocław 2008
- Truchan M., *Ukrajinci w Polsce piślia druhoji switowoji wijny 1944-1984*, New York-Paris-Sydney-Toronto 1990
- Żołędowski C., *Mniejszości narodowe w Polsce*, „Polityka Społeczna” 1992, nr 1
- Żołędowski C., *Powstanie i ewolucja szkolnictwa narodowościowego w PRL*, „Zeszyty Naukowe Instytutu Nauk Politycznych Uniwersytetu Warszawskiego” 1989, nr 16

Summary

The teaching of the Ukrainian language in Gdańsk voivodeship between 1956 and 1975. An outline of the problem

In the initial period, following a forced resettlement to the Gdańsk voivodeship during the Operation Vistula, the Ukrainian community was forbidden to cultivate their own language,

religion and culture. Regardless of difficult living conditions, unfavorable nationality policy pursued by the Communist authorities and hostile attitude of certain members of Polish society, the Ukrainians strived to preserve their culture, traditions and native language. Thereby, they attempted to protect their Ukrainian identity from merging into the model of a nationally homogenous state. Meanwhile, establishment of the Ukrainian Social and Cultural Association (UTSK) was perceived as an opportunity to expand Ukrainian education, as this task stemmed from its statutory provisions. Thus, this article is aimed at describing the process by which the Ukrainian minority strived to satisfy its basic national, cultural, and educational needs, which were undertaken and carried out – admittedly with varying degrees of success – in the emerging Ukrainian language educational facilities.